

Våra universitets framtid

Att de svenska universiteten i dag befinner sig i en kris är ovedersägligt. Tillströmningen är för stor för resurserna. Skolutbildningen åtminstone i den del som skulle ligga till grund för högre studier är försämrade. Dessutom är vårt land för litet för att kunna hävda en utbildnings- och forskarstandard som är jämförlig med den i större länder. Av de exempel, som skulle kunna anföras, drar professor Erik Anners i denna artikel särskilt fram forskarutbildningen och den nya doktorsexamen, i fråga om vilken han föreslår en reform som är lätt att genomföra och som inte ens kräver kostnader. Men hans stora förslag går ut på att till Sverige söka få förlagt ett nytt universitet: ett Europauniversitet, dit forskare skulle kunna samlas från alla länder. Ett sådant skulle berika forskningen i Sverige utan att därmed tränga in på de etablerade universitetens områden, menar han.

De svenska universiteten befinner sig i dag i en kris, vars innebörd och verkningar är svåra att överskåda.

Ännu för tjugo år sedan var de – liksom andra europeiska universitet – väsentligen inriktade på att meddela en kvalificerad undervisning i nära växelverkan med forskning. Efterhand har det nya rika samhället med dess helt andra krav på vidgade möjligheter till utbildning ändrat deras arbetsförhållanden. Där de för något eller några decennier sedan skulle taga emot tio, femtio eller kanske högst hundra adepter i ett visst ämne räknas nu tillströmningen per år i mångdubbelt högre siffror. En automatiskt ökad tilldelning av lärare – som äger rum i vissa fakulteter – liksom höjda kursanslag har hjälpt universiteten att någorlunda lösa sina uppgifter under en svår övergångstid. Men dylika hjälpmedel är palliativ. Djupare sett ligger problemet dels i en allvarligt försämrade skolutbildning före de högre studierna och dels i det enkla, men av vederbörande myndigheter alltför ofta förbisedda förhållandet, att vi lever i ett land med otillräckligt befolkningsunderlag för att i längden kunna hävda en redan med Mellaneuropa jämförlig utbildnings- och forskningsstandard.

Det förstnämnda delproblemet är nu så omskrivet att det kan förefalla överflödigt att i detta sammanhang belysa det närmare. En reflexion kunde vara tillräcklig: om vi inte snart i grunden omprövar den svenska skolpolitiken blir universitetens läge hopplöst. Deras fria fakulteter kommer att förvandlas till ett slags folkhögskolor, där en stor del av deras insatser blir begränsade till att avhjälpa bristerna hos ele-

verna i t ex svenska, utländska språk, matematik, historia och andra orienteringsämnen, så att de studerande till sist blir någorlunda i stånd att tillgodogöra sig vad universiteten verkligen vill och skall ge: införingen i en professionell utbildning med höga kvalitetskrav resp introduktionen i den vetenskapliga forskningens törnbeströdda fält. Ekonomiska och praktiska skäl (t ex tillgången på lokaler) måste redan de medföra en generell kvalitetssänkning. Och det ligger föga tröst i kvantitativa synpunkter. Ty vad kan det tjäna detta lands utveckling om vi får 1 000-tals svagt utbildade akademiker årligen jämfört med tidigare perioders 100-tal. Finns inte de kunskapsmässiga grunderna i svåra ämnen hjälper inte den sk vuxenutbildningen nämnvärt – den har ju inte de nödvändiga förkunskaperna att anknyta till och bygga vidare på. Hela vår samhällsutveckling bestäms i själva verket på längre sikt av den kvalitativa skolningen av vårt folks intellektuella kapital. Vi kan inte leva på och hävda oss genom aldrig så omfattande kvantitativ mobilisering av halvfabrikat.

Sverige och utlandet

För en vetenskapsman och akademisk lärare i ett internationellt ämne – i mitt fall rättshistoria – blir dylika reflexioner påträngande under arbete utomlands. Låt mig ge ett konkret exempel. Förra hösten kunde jag forska ett par månader först i Schweiz och sedan i München. För mitt ämne är biblioteksresurserna avgörande för effektiviteten i arbetet. I München fanns samlad – och lätt tillgänglig – inom

ramen för en institution all den litteratur jag behövde, inklusive mitt områdes hjälpetenskaper. Vad som där tog några dagar att få fram skulle i Sverige krävt lika många månader. Därtill fanns möjligheterna till specialistrådgivning och tvärvetenskapliga kontakter – allt sådant som man inte kan begära eller vänta sig i vårt land.

Till detta kan svaras att vi i Sverige får göra så gott vi kan med våra begränsade resurser. Vi kan inte hjälpa att vi bara är 8 miljoner invånare och att avståndet mellan våra vetenskapliga centra är stora. Förvisso icke; men har vi då någon annan möjlighet att hävda oss i utbildning och forskning gentemot utlandet än genom att obrottsligen hålla på kvalitetskraven? Gör vi inte det lär vi komma att sjunka ned till en efterbliven provins i morgondagens ende Europa.

Forskarutbildningen

Den forskarutbildningsreform, som vi för något år sedan genomförde, ter – eller tedde sig – i förstone som rationell. Våra tidigare doktorsgrader var examina rigoroza, där redan avhandlingsuppgiften hade växt till snart sagt orimliga proportioner. Avhandlingen blev inte sällan forskarens livsverk. Vad han därefter orkade åstadkomma blev tyvärr alltför ofta kompletteringar eller till hälften genomförda uppslag. (I regel blev han professor i alla fall – om han höll ut.) Vidare kunde det med fog anmärkas att han fick föga eller ingen handledning. Genom »trial and error» måste han själv i ensamhet arbeta sig fram till sina konceptioner. Så långt var kritiken

berättigad, och visst var reformer av nöden. Men vad våra styresmän gjorde var att kasta ut barnet med badvattnet. I vällovlig strävan att göra den vetenskapliga utbildningen lättillgängligare och effektivare konstruerade de ett system för handledning utmynnande i en avhandlingspresentation, som långt mer avsågs ligga på gesällprovets än mästerverkets nivå. Nu kan en mentor göra åtskillig nytta med handledning. Men en sak kan han inte: att göra en silkesbörs av ett soöra. Vidare kan han inte driva fram doktoranden till ett slutresultat genom de föreslagna handledningskurserna utan att riskera att förkväva vederbörandes självständighet. Och man får aldrig glömma att det är i det ögonblick, då något faller den unge forskaren in – även mot professorns råd och förmaningar – som något nytt kan komma till.

Det värsta misstaget i konstruktionen av den nya doktorsexamen ligger emellertid på ett annat plan, nämligen i principerna för betygssättningen. För den gamla doktorsgraden hade det växt fram ett system för betygssättning, som präglades både av effektivitet och rättssäkerhet. En betygsnämnd av specialister inom vederbörandes fakultet utformade först ett yttrande med betygsförslag enligt den klassiska skalan C till stort A. Därefter diskuterade fakulteten – noga – betyget och avgav sitt i detalj motiverade yttrande. På det sättet etablerades en fast utgångspunkt för bedömning vid eventuella framtida befordringskonkurrens. Just i det lilla landet med dess fåtal forskarplatser är en sådan noggrann selektivitet särskilt nödvändig. Med mera

suddiga metoder riskerar vi att få fel man eller kvinna till något viktigt område. Och då är det området förstört eller ointressant för kanske en generation framåt.

Vår nya doktorsexamen medför just sådana risker. Där finns bara betygen godkänd eller underkänd – och ämnesprofessorn sätter ensam betyget och skriver utlåtandet. Var och en som har någon kännedom om de risker för att personliga rancuner, låsning till specifika vetenskapliga skolor eller andra ovidkommande hänsyn skall komma att påverka forskarurval och -befordran kan inte annat än oroas över dessa av myndigheterna förmodligen oförutsedda nackdelar med denna examen.

Vad är då att göra? En begränsad men central reform inom universitetsväsendet är lätt att genomföra och medför inga kostnader. Man kan återgå till graderade betyg i doktorsexamen och låta betygsnämnd och fakultet skriva samma typ av ingående motiverade utlåtanden, som tillkom vid den gamla doktorsgraden. Man kan därtill ge en forskare möjlighet att disputera på en större avhandling och då direkt för befattning som forskardocent. Dagens godkända doktorsexamen medför som bekant endast att vederbörande kan få anställning och titulatur som »forskarassistent». Det är inte mycket att locka unga skärpta människor med – de har så mycket annat att välja på.

Europauniversitetet

Men till den stora problematiken. Hur skall ett litet folk långt uppe i norr kunna hävda sig, sin kultur och sin egenart i

morgondagens unifierade värld. Jag kan inte se annat än att vi måste överge vår provinsiella attityd till Europa, varifrån vi dock fått nästan allt av vår intellektuella, politiska och sociala kultur. Gör vi det har vi under något decennium framåt en unik möjlighet. Genom vår neutralitetstradition, genom vår hittillsvarande kvalitativa kulturmiljö och genom vårt höga anseende som administrativt och ekonomiskt ledande europeisk stat, skulle vi kunna bygga upp ett »Europa-universitet». Med detta tänker jag mig inte en jätteanläggning med 10 000-tals studenter utan något till storleksordningen mera blygsamt men till sin kvalitativa insats kanske för vår forskning och vårt intellektuella kulturliv avgörande.

Vi skulle i så fall taga det medeltida europeiska universitetet – typ Bologna – till förebild, dvs ge det viss exterritorialitet och självstyrelse, därtill också tillräcklig skatteprivilegiering, för att anställning där skulle bli attraktiv.

Från den utgångspunkten skulle vi försöka att samla framstående vetenskapsmän från hela världen till ett universitet vars uppgift allenast var forskning och högre forskarutbildning. Behoven av religionsvetenskaplig, samhällsvetenskaplig, humanistisk och juridisk fakultet ger sig själva. Organisationen skulle vara klart tvärvetenskaplig och universitetets administrativa organisation inklusive dess biblio-

tek skulle konstrueras med datateknikens modernaste hjälpmedel. Däremot skulle de i och för sig nödvändiga kontakterna med naturvetenskaplig forskning arrangeras genom samarbete med redan bestående svenska (eller nordiska) universitet. Motiveringen härtill är helt enkelt att modern naturvetenskap kräver så stora laborativa resurser att projektet skulle te sig oöverkomligt dyrbart.

Vad vore att vinna med detta? Varför kan inte tanken förverkligas inom ramen för vår nuvarande universitetsorganisation? Vinningen vore ofantlig, ty kan vi få ett internationellt elituniversitet på svensk mark skulle impulserna därifrån – mänskligt och till forskningsresultat – berika hela vårt samhällsliv och hjälpa oss till likvärdig kulturutveckling med Mellaneuropa. Vad våra egna bestående universitet beträffar behövs de för den uppgift de av ålder haft, nämligen att utbilda unga begåvade människor till sin livsgärning inom vårt samhälles alltmer vitt förgrenade organisation och att svara för den brett lagda mera konventionella forskning, som är nödvändig både som underlag för undervisningen och som hjälpmedel i samhällsutvecklingen. Att dessa våra gamla universitet behöver reformeras för att rätt kunna lösa sina uppgifter i morgondagens värld, liksom att vårt skolväsen måste räddas från att experimenteras sönder, är, om citatet tillåtes, en annan historia.